

Borsod-Abaúj-Zemplén megye Árpád-kori templomai a reformáció előtt és után

Igazán rendkívüli szerencse, „kegyelmi állapot” már az is, hogy ennyi középkori templomunk úgy-ahogy, de mégis megmaradt, dacára az időről időre betörő tatár hordák, hódító törökök, a hódoltság pusztításainak; és annak is, hogy a Rákóczi-szabadságharc idején a császáriak ellen vívott csatákban bizony, egy-egy település néha romba dőlt, és a temploma is nagy károkat szenvedett.

Választásom ezúttal azokra a XI–XIII. századi, illetve az ebben a korban épült, később esetleg gótikus stílusban átalakított, barokk részletekkel, toronnyal bővített Árpád-kori műemlék templomokra esett, amelyek a reformáció idején váltak protestánsná. A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal (KÖH) 2006-ban nyilvántartott műemlék-adatbázisában Borsod-Abaúj-Zemplén megyében összesen 9 evangélikus és 97 református templom áll védelem alatt, közülük huszonkettő Árpád-kori református templom.¹

A reformáció idején evangélikussá lett templomok építési ideje a téma szempontjából lehatárolt időszakon kívül esik, főként a felvidéki szlovák és a szepességi cipszer ajkú lakossághoz kötött.

1. AZ ELŐZMÉNYEKRŐL

A kora középkori Magyarország nemcsak politikai, társadalmi téren ment át gyökeres megrázkódtatáson (be kellett illeszkednie a megerősödött nyugat-európai államok sorába, velük szemben meg kellett tartania szuverenitását), hanem a korábbi szellemiségét, a Róma előtti keresztény hitét, kulturális értékeit is át kellett rendeznie a fennmaradása érdekében. Mindez rövidesen a művészeti formavilágban is alapvető változásokat hozott létre. Szerte az országban látjuk nyomát, hogy ebben a korban felélénkül, pezsgővé válik a vallásos művészeti tevékenység: kőfaragások díszítik a templomok kiemelt részeit, a kapukat, oszlopfőket, módosabb helyeken keresztelőkád medencéket, kutakat látunk. Színes freskók borítják el a templomok külső és belső falait, a nyugati kereszténység művészete lassan kiszorítja a honfoglalást megelőző és a magyarság ősi hitvilágán alapuló, valamint a Bizánchoz köthető vallásos művészetet, ám elemeiben: egy-egy köbe faragott vagy falra festett motívumban, szimbólumok alkalmazásában átörökíti azt. Létrejön egy rendkívül gazdag sokféleség, a falusi templomok mindegyike sajátos egyediséggel rendelkezik, ezeknek a templomoknak „lelkük” van.

Életkoruk pontos meghatározása gyakorta nehéz, mert az építésük és az írásbeli adatok között igen nagy eltérés is lehet. Némelyikükről egyáltalán nem is rendelkezünk korabeli adatforrással. Az egyértelműséget nehezíti az is, hogy a különböző adatközlők egymástól

1 Ugyanezen a listán a 9 evangélikus és 97 református műemlék templom mellett 30 görögkatolikus, valamint 99 római katolikus műemlék templomot, kápolnát, temetőkápolnát találunk. Az evangélikus templomok későbbiek, barokk stílusúak, egy közülük copf stílusban épült. XII–XIII. századi, illetve ilyen eredetű műemlék templom áll a következő településeken: Abaújker, Abaújvár, Aggtelek, Alacska, Alsóvadász, Boldva, Egerlövő, Felsőregmec, Göncruszka, Hernádbúd, Hernádszentandrás, Karcsa, Kázmárk, a hajó román kori, szentélye gótikus; Ládbesenyő, Miskolc, Avasi templom, Nagybarca, Ragály, Rakacaszend, Sajókeresztúr, Szalonna, Tornyosnémeti, Vizsoly, a szentélye román.

eltérő időpontokat jelölnek, mert az eredeti adatok hiányában vagy az építménynek a látható művészettörténeti jegyei, vagy esetleg a mai megjelenési formája szerint sorolják be ezeket. Amennyiben az épületet többször és lényegesen átépítették, az eredeti szerkezet és forma elvész, esetleg csak nem látható; akkor csak a régészeti kutatások adhatnak a kérdésekre valós választ. Számos példa mutatja ezeket az eltéréseket, tehát a meglévő adatok kezelése is körültekintést igényel.²

Az ebben a szűk, nagyjából három évszázados időintervallumban épült templomaink közül legtöbb az apró falvakban, kisebb forgalmú településeken őrizte meg az eredeti, vagy ahhoz közel álló építési formáját; éppen a zártság, a szegénység és a protestáns puritán szemlélet okán. A közben végbement változtatások nyomai (bővítés, bontás, kisebb-nagyobb fokú újjáépítés) a műemlékvédelmi munka eredményeként általában jól láthatók. Ezek a templomok az egyszerűségük mellett különleges, bensőséges hangulatot árasztanak, mindegyikük sajátosan egyedi. Adódik ez a lehetőségekből, a kegyúr ízléséből, a hely szelleméből egyaránt. Ugyanis, míg kezdetben csak az egyház rendelkezett templomépítési joggal, a nemzetségfők, később a nemzetségek fellazulásával a jelentékeny birtokkal rendelkező családfők – akár az egyházi hatalommal szembeszegülve is – maguk váltak templomalapító kegyurakká. Számukra ez egyben a hatalom és a gazdagság fontos jelképe volt. A legkorábbiak a várkapolnák mintájára épült *körtemplomok* (rotundák), többségük valószínűleg plébániatemplom szerepét töltötte be, egyes feltételezések szerint szolgálhattak egyéb szakrális célokat is.³

A téglából falazott körtemplomokat később, a hívők számának növekedését követve szükségszerűen megnyitották a nyugati oldalukon, és természetéből egy, a szentély szélessé-

A karcsai református templom egyik oszlopfője kereszténység előtti elemekkel

généál általában nagyobb szélességű hajóval bővítették. A rotunda így a templom apszisává vált, és ezzel kialakult a középkori templomok egyik alaptípusa. Ennek a csoportnak kiemelkedően szép, és sajátosan egyedi példája több szempontból is a karcsai és a szalonnai református templom, mert a szentélyük nem íves, hanem hatkaréjos. Ilyen típusú tervek alapján a johanniták építettek hazánkban, akiknek építőműhelyük is volt Kiszomborban. A két templom elemzésére itt most nincs

2 Az alacscai református templom például a KÖH hivatalos műemléki besorolása szerint XIV. századi gótikus épület, amelyet 1786-ban átépítettek, és a XIX. században bővítésekkel láttak el. A szépművészet.hu ezzel szemben már úgy ismerteti, hogy eredetileg XIII. századi román stílusú, amelyet a XIV. században alakítottak át gótikus stílusúvá.

3 A karcsai templom esetében felmerült, hogy az eredetileg rotundának épült része a szentföldi utak emlékére, hálaadásként építtette II. András a johannita renddel, de ez nem bizonyított, így a kérdés ugyanúgy nyitva marad, mint a karcsai református templom építésének egyéb körülményei.

mód, hiszen témakörön kívül esik, ám az építési idejük körülbelüli megközelítéséhez adhat támpontot néhány egybeesés.⁴ Annyit tudunk, hogy Karcsán a rotunda a XI–XII. a hajó pedig a XII–XIII. században épült, s mint ilyen, a megyében az egyik legrégebbi lehet. A szalonnai református templom építési ideje is bizonytalan, viszont hazánkban egyedülállóak a béletes ablakai, amelyek egyértelműen bizánci-balkáni hatásra utalnak.

Az Árpád-kori templomépítészet másik csoportját alkotják a *téglaalap alaprajzú*, síkmennyezettel lefedett; egyetlen hajóból és a hozzá csatlakoztatott, egyenes szentélyzáródású vagy félkupolával boltozott apszisból álló, terméskőből falazott épületformák. Ez az alaprajz a XI–XII. században volt a leggyakoribb. A templomok kb. hatoda-hetede épült ekkor egyenes szentéllyel, a többi pedig íves záródással. Később, a XIII. században az arány kiegyenlítődik, tehát önmagában a szentélyzáródás nem alkalmas kormeghatározásra.

Megyénkben ebbe a típusba tartozik az abodi református templom, amelynek építési ideje szintén a múltba vész, minden valószínűség szerint XIII. századi. Nagyon kicsi, egy módosabb parasztháznál semmivel sem nagyobb. Alaprajza típusos: egy hajó és egy egyenes záródású szentély együttese, mintaszerű méretezéssel. Tetején kis huszártorony, arányosan alacsonyabb hajó, ennél is alacsonyabb és rövidebb szentély, a legrégebbi Árpád-kori templomaink megmaradt szép példája. Sajnos, elkeserítő állapotban van. A településen már csak 2–3 nagyon idős hívő él, akiknek kedvéért minden hétvégén tart istentiszteletet egy vendég lelkész. Gondnoka a rég elhunyt presbiter katolikus felesége, aki idős kora ellenére nagy szeretettel, példás odafigyeléssel gondozza szeretett templomát, és nagyon fél attól, hogy bezárják, mert reménytelenül vizesedik, felütötte a fejét a salétrom, majd' derékmagasságig. Sürgősen tenni kellene érte valamit!

Az abodi református templom

A késő romanikában előforduló szentélyalaprajzok közül említést kell tennünk a rakacszendi református templomról. A XII. században épített kis téglatemplomának szentélye patkós alaprajzú volt, ehhez építettek a déli oldalon hozzá a XIII. században egy másik, valamivel nagyobb, kőből falazott templomot. Érdekes megoldást alkalmaztak: a régi templom déli falát meghagyták, így annak ablaka az új templom északi ablaka lett. Ehhez hasonló kettős templommal a megyében nem, az országban is csak Szentpéter-Dörgicsén

4 Mindkét templomot antiochiai Szent Margit tiszteletére szentelték, ez mutathat valami kapcsolatot II. Andrással, akinek második felesége, antiochiai Anna hatékonyan terjesztette Szent Margit tiszteletét. Mindez egyelőre csak a feltételezések egyike.

találkozhatunk, de az is csak romos állapotban maradt ránk. A régi kisebb templom ezt követően a kegyúri család kápolnája, egyben temetkezési helye lett egészen a XV. századig, 1820-ban lebontották, de alapjait a műemlékfelügyelőség rögzítette, ma is megtekinthető.

Sorolni lehetne még hosszasan Borsod-Abaúj-Zemplén megye Árpád-kori templomainak szépségét, sokféleségét, területi korlátok miatt ez azonban most itt nem lehetséges.

2. A REFORMÁCIÓ KIÁRAMLÁSA

Eltelt pár évszázad, és a reformáció tanai fogékony befogadó közegre találtak a mai Borsod-Abaúj-Zemplén megye történelmi megyéiben. A megrendült egyetemes és belpolitikai helyzet, a török pusztítások, majd a hódoltság idején nagyon gyorsan mentek végbe a folyamatok, hiszen a földbirtokos főnemességnek és a legkisebb falu közösségeinek is lehetőséget kínáltak arra, hogy újralkossák önmaguk viszonyrendszerét a hithez és a társadalmi léthez; erősítette a nemzeti öntudatot. A török „húzd meg, ereszd meg” taktika pedig inkább a reformátoroknak kedvezett, semmint az amúgy is megtépzott katolikus klérusnak. Luther Márton 1517-ben tette közzé tételeit, és a reformáció történetének első korszaka, a tanok befogadása nálunk már nagyjából 1540-ig befejeződött. Írásos adatok mutatják, hogy a karcsai templomot például 1527-ben, tehát a lutheri alapvetések közzététele után 10 évvel már birtokba vették a reformátusok. Történelmi időszámítás szerint ez mindössze egy pillanat.

2. 1. A reformátorok nagyon gyorsan elkezdték az önszerveződést. Prédikátoraik járták a vidéket, és közben visszatértek Wittenbergből a kiküldött fiatalok is. A templomokat nem ritka esetben romokban, kiegészítve, fedél nélkül kapták meg a törökdúlások miatt. A szükséges újjáépítési munkák során, de az ép templomokban is lebontották a református liturgia számára haszontalanná vált sekrestyéket, a tetőre, torony csúcsára a kereszt helyett felkerült a betlehemi csillag, és az éberség, hűség, bűnbocsánat jelképe: a kakas. Megkezdődött a templomok belső terének a református liturgiának megfelelő átrendezése, átszervezése is „*Az én házam imádságnak háza*” (Mt.21,13.) központi gondolat elve alapján. Ennek értelme az, hogy a templomban az Ige, a lelkész és a gyülekezetének az együttes jelenléte működik, minden egyéb csak zavaró, figyelemelterelő, tilos. Ennek megfelelően mindent eltávolítottak a templombelsőből: szobrokat, képeket, mellékoltárokat, kereszt-feszületet. („*Megszégyenülnek mind a faragott képek szolgálói, a kik bálványokkal dicsekednek*” Zsolt.97,7. Károli Gáspár ford.). Kivétel ez alól a szigorú tiltás alól a fiait a saját vérével tápláló pelikán, amely a faragott szószékek koronájának tetején az egész belső teret meghatározó módon jelképezi a krisztusi szeretet-áldozatot. A református templomokban az épületek térszervezése a gyülekezeti összetartozást mint alapfunkciót fejezi ki. A liturgikus térbe tették a körbejárható úrasztalt, és ha nem ott volt eredetileg, akkor a közelébe, a diadalív mellé építették át a központi szerepet betöltő szószéket is. Hozzá kapcsolódva vagy egybeépülve vele baldachinos papi széket, néhány templomban a szószék másik oldalán a presbiterek számára hasonlóan kiemelt padokat készítettek. Fontos térnövelő szereppel és használati renddel bírtak a már meglévő, vagy a reformátusok által épített karzatok. Ide építették a közös éneklést erősítő orgonát, mely a liturgiában az igehirdetéssel együtt meghatározó.⁵

A padokat minden épületrészben úgy állították be, hogy azok a szószék felé nézzenek. Az apszis szerepe ezzel megszűnt, oda is padokat helyeztek el, ritka esetben karzatot is építettek a keleti falra.

5 A karzat a legújabb kutatások szerint a XII. században amúgy sem a templom kegyurának megkülönböztetett helye volt, mint hitték korábban, hanem valamelyik arkangyal tiszteletére épített oltár elhelyezésére szolgált.

2. 2. A reformáció után, mivel nem tűrték meg az alakos falképeket, lefestették a freskókat. Legtöbb esetben azonban nem verték le a korábbi vakolatot, és a falképeken látható szentek arcát ábrázoló részeket. Ennek köszönhető, hogy a különleges szépségű freskók egy része épségben megmaradt. Akadtak templomok, amelyek falára Luther-rózsát, életfás, növényindás, tulipán és szív motívumos mintákat festettek, de legtöbb esetben fehérre meszelték a falakat, ami nagy szerencse, mert a mézsréteg levegőzött, és mintegy konzerválta az alatta lévő falfestmények egy részét legalább. Pótolhatatlan veszteségek akkor keletkeztek, amikor a falakat tégláig visszaverték, újravakolták, és így festették fehérre. Szerencsére ez nem sok esetben következett be, itt is a szegénység győzedelmeskedett talán; olcsóbb volt egyszerűen lefedni, semmint teljesen leverve újravakolni az épületet kívül-belül.

Amint lehetőség nyílt rá, a belső berendezést újra cserélték, leginkább a népies barokk jelenik meg a szószékkoronákon, padokon, a karzatok előlapjain. A megoldásokat mindig a szükség és a lehetőség határozta meg; előfordul, hogy a templom keleti felén klasszicizáló, a nyugatin pedig népies barokk jelenik meg a padokon. Igen nagy szerencse, és tiszteletre méltó, hogy az eredeti ácsolt padokat, előtámlákat a legtöbb helyen nem tüntették el, hanem szépen őrzik a templom karzatán az utókornak, a nagyobb jelentőségűeket átadták a szerencsi, a miskolci Herman Ottó, vagy a budapesti Nemzeti Múzeumnak.

Az egyes templomok, -csoportok berendezéseit nincs mód itt összegezni, közülük ezúttal a szalonnait emelem ki, mert szószékét a megye legszebbjének tartják általában a hasonló korú templomok sorában. Kézzelel faragta egy naprágyi⁶ ácsmester 1801-ben. A lefelé fordított kehely alakú szószékét és a koronát, a hangvetőt is növényekkel, indákkal, magvakkal díszítette, a korona csúcsára pelikánt faragott. A szószék előállítási költségeit a szalonnai gyülekezet adományozta a templom javára. A templomot 1777-ben festett fával mennyezték, de azt 1922-ben levakolták, és tönkre is ment. Megmaradt viszont az ugyanabban az évben készült fa karzat, előlapjain festett képek: népies barokk fekvő medálban az Éden fája, és a kétfelé bontott 1777-es évszám.

Az úrasztala is figyelmet érdemel, ugyanis építésénél felhasználták és műkövel egészítették ki az eredeti, rakacai márványból készült oltárkő maradványait. Ez általánosan jellemzi a reformátusokat: a régi oltárokat nem távolították el, hanem felhasználták a saját liturgikus rendjük szerint. Az úrasztali edényeiket is méltán őrzik, ezek némelyike XVI–XVII. századi munka.

2. 3. Külön tételt képeznek a *festett kazettás mennyezetek*. Megítélésük ugyanis messze nem egységes már egészen Orbán Balázs óta, aki ezeket romlott formáknak, szükségmegoldásoknak tartotta. A kazettás mennyezetekkel foglalkozó művészettörténészek, néprajzkutatók és az ősmagyarország kutatói eltérő álláspontból értelmezik a rájuk felfestett képeket, motívumokat. A néprajzosok némelyike, egyetértvén Orbán Balázssal, lényegében úgy véli, hogy ezek a református közösségekben azért lehettek ennyire kedvelt megoldások, mert a freskók lemeszelése után vágytak valami színesebb világra, de a szegénységük miatt csak ez a megoldás volt számukra elérhető. A művészettörténészek közül többen az itáliai reneszánsz kazettás mennyezet közép-európai változataként értelmezik a hazaiakat. A harmadik kör – nevezhetjük szellemtörténetinek talán – a manicheista vallásból, az asztrológiából és a *Bibliából* levezetve a kereszténység üdvtörténeti „leírásának” képi rendszerét látja a festett kazettás mennyezeteken. Érvek és ellenérvek akadnak jószerével. A művészettörténeti alapvetést tartom leginkább kérdőjelesnek. Igaz, az itáliai reneszánsz

6 Naprágy (szlovákul Neporadza) község Szlovákiában, a Besztercebányai kerület Rimaszombati járásában. Tornaljától 12 km-re délkeletre, a magyar határ mellett fekszik.

egyik vonulata egybeesik a hitújítási törekvéssel, és az is igaz, hogy a reneszánsz éppen a XVI. században, a reformáció idején éri el Közép-Európát. A kazettás mennyezetek a XVII–XVIII. században terjedtek el, először Erdélyben, majd Magyarországon. Ilyen értelemben akár egy elkészített és specializálódott formának is tarthatók a kazettás mennyezetek. Elgondolkodtató azonban, hogy míg az itáliai reneszánsz kazettás mennyezetek minden egyes eleme egyforma, nálunk a templomok döntő többségében nincs két azonos, azok mindegyikén különféle szimbólumok, ember- és állatábrázolások, bibliai jelenetek, a zodiákusra utaló szimbólumok, egyéb képi jelek láthatók. Valami többletet tehát magukban foglalnak ezek, és akadnak olyanok, akik állítják, hogy ezek a jelek „olvashatók”, leírják az egész üdvtörténetet. Kérdések sora, amelyek válaszra várnak. A hazai kazettás mennyezeteket Erdélyből érkezett asztalosok festették, a végeredmény színvonala is különböző, egyes templomokban egészen magas esztétikai értéket képviselnek. Valószínű, hogy nem mindannyian értették valamennyi ábra jelentését, mert az egyes műhelyekben sablonok után tanulták a képi alapot, és értelmezték a saját stílusuk szerint ezek a mesterek. Borod-Abauj-Zemplén megyében 10 műemlék templomban készültek kazettás mennyezetek, ezek közül csak Alacska református temploma Árpád-kori, a többi barokk, illetve késő barokk. A szentsimoni templom pedig Árpád-kori, de római katolikus.⁷

További kérdés, hogy mit rejtenek a lefestett famennyezetek, lemeszelt falak, amelyek korábbi felfestett ábrázolásokat takarnak el egyelőre a szemünk elől⁸.

3. A MŰEMLEKVÉDELEMRŐL

Az évszázadok során ezeknek a műemlék templomoknak többségét a kegyúr, a presbitérium kisebb-nagyobb mértékben átépítette a helyi szükségleteknek és korstílusnak megfelelő módon. Nem ritka esetben ezzel megváltozott az egész épülettest karaktere, stílusa is. A sekrestyéket, néha a cintermeket is lebontották, kereszthajókat építettek, ablakokat nagyobbítottak meg, új, barokk tornyokat emeltek. Közben az állaguk is romlott, s a műemlékvédelemnek igazi kihívása abban jelentkezett: az egymásra rakódott rétegekből, a meglévő állapotból melyik korszak legyen meghatározó a felújítások során: az eredeti román, vagy a belőle továbbgondolt gótikus? Mit kell meghagyni a későbbi barokk elemekből? Mindez hogyan egyeztethető össze a népies barokk vagy klasszicizáló berendezéssel? Megannyi kérdés, amelyeknek arányairól egy-egy felújítás során dönteni kell. Az 1970-es évek kezdetétől egy erőteljes felújítási hullám eredményeként felbecsülhetetlen értékek mehekültek meg, és kerültek helyükre körültekintő módon, hitelesen.⁹

Érdekes kérdés az is: a református gyülekezetek és lelkészeik hogyan fogadták templomuk freskóinak, mennyezetének rekonstrukcióját. Azt tapasztaltam, hogy tartalmilag nincs ellenállás, sőt, büszké a templomukra, és örülnek, ha az a figyelem előterébe kerül.

7 1650: Szentsimon, római katolikus; 1665: Rudabánya; 1673: Gömöröszlős; 1734: Jósmafő; 1761: Edelény; 1771: Alacska; 1772: Sajócecség; 1784: Imola; 1797: Teresznye.

8 Ilyen például Ládbesenyő református temploma, amelyről vélelmezik a középkori eredetet, de feltárása még nem történt meg, vagy nem publikált. Annyi tudható, hogy a középkorban a település a Miskóc nemzetség birtoka volt, így nem kizárt, hogy kegyúrként a nemzetség valamelyik tagja templomot épített ezen a helyen. Mai alakjában a templom épülete XVIII. századi barokk, festett famennyezetét levakolták. Fakarzatai közül az egyiket 1756-os felirat áll, elképzelhető, hogy a lefestett mennyezet is ugyanakkor készült.

9 Utóbb bebizonyosodott, hogy az ezekben az években előszeretettel alkalmazott beton a pótlásra és elkülönítő jelzések használatára nem teljesen alkalmas. Véleményem szerint ez Szalonnán, a nyugati oromzaton kifejezetten bántó, és többekkel együtt gondolom, hogy minimum kérdőjeles Karcsán, ahol erőteljes betonnal jelezték a hajdani háromhajós templom szerkezeti osztásait. Az is kiderült, hogy a beton ráadásul kárt is tesz az épületben, mert „megeszi” a környezetében lévő természetes követ.

A nagyobb baj a forráshiány és a műemlékvédelem bizonytalan helyzete. Egy kis gyülekezet a saját erejéből soha nem lesz képes megvédeni temploma állagát, bármennyire igyekeznek is adományokat gyűjteni. A szigorú műemlékvédelmi előírások fokozzák számukra a nehézséget. Semmit nem tervezhetnek szisztematikusan és folyamatosan. mert jelentősebb összegekhez csak akkor juthatnak, ha sikerül egy pályázatot eredményt elérni – amire nagyon kicsi az esély –, vagy ha a Tiszáninneni Református Egyházkerület képes segíteni. Így aztán vannak sikertörténetek, és az összeomlás szélén álló, vizes, salétromos, gombás templomaink ugyanazon a palettán.

4. ABAÚJVÁR REFORMÁTUS MŰEMLEK TEMPLOMA

Az egyik ilyen példaértékű történet az abaúvári református templomhoz fűződik, amelynek sorsáért nem kevesebb, mint 17 évig küzdött a település lelkésze.

A műemléki besorolás alapján az abaúvári templom XIV. századi, azonban a régészeti feltárások ennél jóval korábbi állapotot feltételeznek. Az már bizonyos, hogy a földbirtokos Perényiek a korábbi, saját maguk által épített templomot reprezentatív céllal a gótika jegyében újjáépítették, de a régészeti feltárás során a korábbi templom diadalív falánál valószínűsíthetően egy Árpád-kori temető nyomaira bukkantak. Ezért elképzelhető, hogy a mai templom alatt egy sokkal korábbi kő- vagy fatemplom nyomai kerülnek még napvilágra. Ez a kutatás még nem kezdődött el.

A történet 17 évvel ezelőtt indult, amikor Tóth István pályakezdő lelkészként érkezett Abaúvárra, és szembesülnie kellett azzal, hogy az aljzat felszedve, a padok egy közeli tanyán vannak, a templom istentisztelet meg tartására teljességgel alkalmatlan. Miközben kiderült, 1912-től tudni lehet, hogy a templomban a felszíni festés alatt gótikus freskó van. 1947-ben az is nyilvánvaló lett, hogy ez jóval nagyobb, mint hitték, 1997-ben pedig bizonyossá vált, hogy a mérete 520 m². Ilyen nagyméretű, egybefüggő freskó nemcsak hazánkban, de egész Közép-Európában nem található. Az egyik legértékesebb, felbecsülhetetlen értékünk ez a templom, amelynek jelentőségét még az is növeli, hogy a 2008-as régészeti feltárás közben megtalálták a templom építetőjének, Perényi Péter országbírónak a közel 600 éves sírkövét.

A lelkésznek a tortúrák sorát kellett végigkínálnia 2000-től – ezek részletezésére itt most nincsen mód –, mert állami forrásokat nem, csakis egyháziakat kapott, amelyek azonban nem voltak elegendőek döntő fontosságú lépésekre. Mire a műemlékvédelem által előírt mindenféle szakvéleményt beszerezték, már csak arra maradt a Millenniumi Vallási Alapból kapott jelentős pénzből, hogy a tetőszerkezet anyagait megvásárolják. Következett 5 év helyben járás, a pályázataikat vagy nem fogadták el, vagy – úgy érezték – vissza-

Az abaúvári református templom szentélye

Perényi Péter sírköve

dobták olvasatlanul. Később, 2008-ban a Tiszáninneni Református Egyházkerületől újabb jelentős összegű támogatást kaptak a régészeti munkák folytatására, ám a Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat olyan tarifákat szabott meg munkadíjként, amelyeket aránytalanul tartottak, és nem is tudtak teljesíteni maradéktalanul.

A történet tehát keserves, és a közben eltelt évek száma sem csekély. 17 év után jutottak el odáig, hogy pályázati forrásból, 47 millió forintból részlegesen megújulhatott a műemlék templom. „Tizenkét éve küzdünk azért, hogy az épület istentiszteleti helynek alkalmas legyen” – nyilatkozta Tóth István, a gyülekezet lelkipásztora. A következő hatalmas lépés a freskók kibontása, helyreállítása lesz. Várjuk, és nemcsak ezt. Számos értékünk van többé-kevésbé hasonló helyzetben, remélhetőleg történnek érdemi döntések és melléjük szakértelem és anyagi forrás is rendeltetik!

Halmi Margó

Szemponatok a reformáció kortörténeti értelmezéséhez

A reformáció századában a nagy fölfedezések után vagyunk, gyarmatbirodalmak kiépítése folyik. Spanyolországba áradnak az újvilági kincsek és gyarmati javak, megalapozva egy olyan világbirodalom kiépítését, amelyben sohasem nyugszik le a nap. Az egyeduralom azonban megtörik Anglia ellenállásán, s a spanyol mellett az angol, holland, francia piac is fölvirágzik, a német és a keleti viszont háttérbe szorul. A század végén a spanyol kultúra még teljében, de a hatalom hanyatlóban van. A nyugati polgárosodás belső társadalmi feszültségeit parasztmozgalmak és kiélezett felekezeti ellentétek is mutatják. A protestantizmus hódítását csak több évtizedes háborúval tudják visszavetni, de ez már az ellenreformáció időszakába nyúlik át.

Magyarországon véget ér az utolsó, nagy nemzeti király – I. Mátyás – uralkodása és ezzel az a hatalmi virágkor is, amelyben a Magyar Királyság Európa jelentős tényezője lehetett. A társadalmat belső mozgalmak, parasztlázadások gyöngítik, szemben áll egymással a nemzetközi nagypolitikát megtestesítő főnemesség és a nemzeti érdeket képviselő köz-